

I Kandinskys tavla »Gul, röd och blå« från 1925 finns flera typer av skotom. Medicinskt brukar skotom anta formen av mörka fläckar med nedsatt eller obefintlig syn, ett blockingfenomen. Närmast brukar de kopplas till tumörsjukdom i öga eller synnerv. Till höger i kompositionen återfinns man t ex ett stort fläckskotom, som formar sig till en mansprofil. Den motsvaras i bildens vänstra del av en annan mansprofil, där ett cirkelformat skotom med en aura i färg utgör figurens öga. Man ser också ett antal bandskotom. Flera ring- eller cirkelformade skotom är omgivna av färgauror.

Synfenomenen har präglat modernismen

**»Blinda fläckar« hos Kandinsky
uttryck för ett förändrat medvetandetillstånd**

I de flesta kulturer har människan, enskilt eller i grupp, sedan förkristen tid främst i rituella och religiösa sammanhang manipulerat sitt sinne med hjälp av bl a meditation och droger för att uppnå förändrade medvetandetillstånd, s k FMT. Om man till gängse psykologiska och humanistiska förklaringsgrunder till det konstnärliga uttrycket också lägger fysiologiska aspekter kan man se hur neurologiska fenomen av olika typ återspeglas i konsten.

Särskilt tydligt är detta i den modernistiska konst som tillkommit i FMT.

En nyandlig väckelse med teosofiska förtecken, initierad av ryskan Helena Blavatsky, spred sig under 1900-talets första decennier i Europa. Denna typ av andligt sökande anammades även av några konstnärer, bl a ryssarna Wassily Kandinsky, Kasimir Malevitj, skapare av suprematismen, och den metafysiskt inriktade holländaren Piet Mondrian. Ryssarna hade redan erfarenheter av den grekisk-ortodoxa meditationen med ikonbilden som kontemplationsfö-

remål. Vid 1900-talets början hade ikonerna återupptäckts som inspirationskälla.

Kandinsky började 1909 meditera enligt indisk-buddhistisk raja-yogatradition. Sådan meditation utgjorde ett centralt tema i den teosofiska asiatiskt influerade religionsfilosofin. Man skulle genom uppövande av sina »ockulta« krafter uppnå ett högre andligt vetande. Enligt Kandinsky var det konstnärens plikt att genom det »renaste« konstnärliga uttrycket hämtat från det »inre« i abstrakta former, linjer och – inte minst – färger kunna påverka betraktaren i samma riktning.

Kandinsky, som också var konstteoretiker, anses numera vara en av modernismens ledande gestalter. Han kan, som få, ge uttryck åt olika förändringar i seendet under FMT, i det här fallet med hjälp av meditation i form av autohypnos eller heterohypnos, som man idag terapeutiskt brukar kalla »light trance imagery«.

Han skriver själv att han bara behövde »kopiera« det han såg. »Alla former jag någonsin behövde kom självmant, de framträdde kompletta framför mina ögon och jag behövde bara kopiera dem eller dök de upp under arbetets gång, ofta till min egen förvåning.«

Hans första akvarell, målad 1910, väckte naturligt nog stor uppståndelse. Idag skulle man närmast beteckna den som »färg- och linjeklotter« eller en automatismmålning i direkt samband med ett trancetillstånd.

Många mönster och fenomen kan uppträda i seendet och i de subjektiva upplevelserna av olika FMT [1]. Tyvärr är kunskapsluckorna fortfarande stora när det gäller att tvärvetenskapligt söka kartlägga neurologiska och biokemiska förändringar i seendet.

Jag begränsar mig här till att visa hur skotom, som kan uppträda i trancesammanhang, återspeglas i konsten. Som exempel väljer jag Kandinskys tavla »Gul, röd och blå« från 1925. I den återfinns man bl a flera typer av skotom. Medicinskt brukar skotom anta formen av mörka fläckar med nedsatt eller obefintlig syn, ett blockingfenomen. Närmast brukar de kopplas till tumörsjukdom i öga eller synnerv. Vanligen får de ringa uppmärksamhet i medicinska uppsatser.

Till höger i Kandinskys komposition återfinns man t ex ett stort fläckskotom, som formar sig till en mansprofil. Den

I Kandinskys »Teckning nr 12« från 1933 ses »en glänsande orm«. Det är ett ofta rapporterat ljusfenomen, med all säkerhet kantkontrast till ett bandskotom. Rörelsen uppkommer på grund av bristande förmåga att fixera bilder.

motsvaras i bildens vänstra del av en annan mansprofil, där ett cirkelformat skotom med en aura i färg utgör figurens öga. Ljuskontrasterna intill skotom brukar vanligtvis upplevas mycket ljusstarka. Vidare kan man i konstverket iakttä ett antal bandskotom. Flera ring- eller cirkelformade skotom är omgivna av färgauror. Schackmönster i svartvitt hör också till de regelbundet rapporterade fenomenen. I ett av dessa har konstnären lagt in färg.

Likaså förekommer ett antal geometriska figurer: kvadrater, rektanglar, trianglar och fragment av dessa. Kandinsky använder passare för att ytterligare understryka »geometriseringen« och för att få vissa linjer perfekta. Färgerna är genomlysta och ljuset ligger i färgen, men färgerna i FMT kan också upplevas som starkt mättade.

Intressant är att jämföra Piet Mondrians ständigt återkommande, geometriska »rastermönster«, som oftast är fyllda med mättade primärfärger, ibland troligen inspirerade av teosofisk färgsymbolism, ett annat vanligt förekommande fenomen i denna typ av FMT. Mondrian målar ständigt återkommande rektanglar inramade i svart, i olika storlek och form, med nästan matematisk precision i strävan att i konsten uppnå ett slags absolut renhet och kosmisk balans mellan jordiskt och himmelskt.

Forskningen har visat att inte alla människor har förmågan att få liknande FMT-upplevelser, inte ens med hjälp av hallucinogener som t ex LSD. Redan på 1930-talet hade för övrigt en grupp konstnärer i Paris skapat den så kallade »art concret«, en geometrisk, abstrakt konst som inte hade FMT-bakgrund eller religiösa förtecken.

En fortsättning på den FMT-initierade abstrakta konsten följde på 1940-talet i USA i den konststart som kom att betecknas »abstrakt expressionism«.

Lisbeth Ollner

psykolog, fil kand, konstvetare,
Lidingö

Referens

1. Ollner L. Manipulering av medvetandet. Återverkan på den modernistiska konsten. Stockholm: Carlsson Bokförlag AB, 1998.